

איזהו חכם? הרואה את הנולד

שמעון ולוי הרגו את כל איש זכר שבעיר שכם. ודאי מדובר על עשרות הרוגים, מה הרקע למעשה אכזרי זה? בנו של מושל העיר, שכם בן חמור, חילל את כבודה של אחותם דינה. הילדה היתה רק בגיל שמונה. כך עורך החשבון רבנו בחיי (בראשית ל"ד, ג), שמעון ולוי עצמם היו גילאי י"ג וי"ב בלבד (שם ל"ד, כ"ה). יוכלו לקיים משימה זו כי ביום השלישי למילת בני העיר שכבו על מטותיהם מתפתלים בכאביהם ולא היתה בעיה לבחורים צעירים אלו לעבור מבית לבית, חרבם בידם. השאלה שיש לברר כאן היא אם הם עשו כטוב וכראוי או עשו מעשה מכוער?

יש מפרשים (רש"ר הירש והנצי"ב ועוד) המגנים את מעשיהם, אבל יש רבים המשבחים את מעשיהם. ראש לבעלי הביקורת עליהם הוא יעקב אבינו הגוער בהם: "עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריזי. ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי!" (בראשית ל"ד, ל'). זאת אומרת יש להתחשב במציאות הקשה שאנו בני ישראל מועטים במספר. יעקב וכל בניו היו שלושה עשר איש. גם אם היו להם עבדים ושפחות, לא יגיעו ליותר ממספר חמישים. אבל אם יתאגדו נגדו כל כפרי הכנענים שבאזור, אין ליהודים סיכוי להילחם נגדם. זה גם מסביר פשר שתיקתו המוזרה של יעקב כאשר נתקל בתביעתו המושחתת של חמור אבי שכם.

אביו של שכם המאנס בא לביתו של אבי הכלה והתחנן לפניו: "שכם בני חשקה נפשו בבתכם, תנו נא אותה לו לאשה. והתחתנו אותנו, בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו ניתן לכם. ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם, שבו וסחרוה" (בראשית ל"ד, ט). ממש חזון פלאים של חיים פסטורליים ושקטים, של דו קיום עם האומות, וגר זאב עם כבש. לא נרשם בתורה מה יעקב ענה על כך. לפי חינוכנו התורנית היום הוא היה חייב לדחות את ההצעה על הסף. הרי על מה נהרג אמנון (מחבר פיוט "ונתנה תוקף" של ראש השנה)? לא מפני שביקש מהמושל שלושה ימים כדי לתת לו תשובה? מה ההיסוס הזה?

ואמנם אפשר לטעון כי יעקב סמך על תבונתם ועצתם של בניו. הרי מפורש שכאשר נודע ליעקב על מעשה הנבלה "והחריש יעקב עד בואם" (פסוק ה'), בניו הפקחים אמרו לכנענים הללו שהצעתם באה בחשבון אם ימולו את עצמם. אין אנו יודעים כיצד הצליח שכם בן חמור לשכנע כל בני עירו לימול, אם על ידי שוחד רב "מקניהם וכל בהמתם הלוא לנו הם" (פסוק כ"ג) או בכוח איומים של נקיטת סנקציות למי שיסרב. כל בני העיר נימולו, אבל עד ששמעון ולוי פעלו פעולת ההצלה עברו שלושה ימים (פסוק כ"ה).

ובכל התקופה הארוכה היא אחותם הקטנה היתה שבויה בידי המלוכלכים, כי רק אחרי פעולת הטבח הצליחו להוציא את דינה מביתו של שכם (פסוק כ"ו). כיצד הסכים יעקב שבתו היחידה תישאר שם כל הזמן ההוא? אמנם נעשקה על ידי שכם המנוול לפני שידע על כך יעקב, אבל כיצד הסכים להשאיר את בתו שמה אפילו שעה אחת נוספת? וכמה הצטער אברהם אבינו שאשתו שרה שבויה בבית פרעה אפילו לילה אחת, וכאן זה שלושה ימים? אלא פשוט הוא כי יעקב עשה חשבון כי אין לו עצה אחרת. פקוח נפש דוחה הרבה איסורים בתורה. אם יתנגד למושל, הוא מסכן את חיי כל בני ביתו. וכאן לא מצא שום עצה כיצד להציל אותה.

ולכן גם אחרי פעולת החילוק, והאחים הצעירים שמעון ולוי בני י"ג וי"ב הצליחו להציל אותה, יעקב גוער בהם שהם סיכנו לא רק את עצמם אלא את כל שאר בני משפחתם: "עכרתם אותי!... ונשמדתי אני וביתי". לכאורה עלינו להתחנך לקיים עמדתו של יעקב, אחד מהאבות, ולא של בניו הצעירים מדי שאחד מהם אפילו לא עבר גיל בר מצווה, אבל כאשר נעיין בפסוקים עלינו להתבונן כי להיפך, הם הם הצודקים. כי בוויכוח הזה לא שתקו לאב האומה וטענו "הכזונה יעשה את אחותינו?" (בראשית ל"ד, ל"א). מה ענה על כך יעקב? שום דבר. ולפי סגנון חז"ל: "שתיקה כהודאה". ואפילו אם נדחה ונאמר שלא ענה להם כי ראה שהם חמומי מוח ואין תועלת לענות להם, אבל מפני מה התורה עצמה מוסרת לנו דיבורם בזה? אם הם ענו שלא לעניין, משום מה התורה תרשום זאת לדורות? והרי אנו מאמינים שאין אות אחת בתורה ללא תועלת, ללא ברכה, ללא לימוד וחינוך. אלא ודאי שהם ענו לעניין ואין בתורה ביקורת על כך.

מי מגדולי ישראל סבור כך? נתחיל עם "אור החיים" הכותב: "לא ירעישו [האומות השכנות] אלא אם היו [בני יעקב] הורגים בלא סיבה. אבל הריגה זו לסיבה ראויה היתה, שלקח אחותנו בעל כורחה. וכו' ועוד אדרבה [אם ישתקו לנואף] יסתכנו בין האומות כשיראו שבזוי אחד שלט בבת יעקב ועשה כחפצו ורצונו, לא תהיה לישראל תקומה בין העמים. אדרבה, בזה תהיה חיתתם על העמים וירעדו מפניהם" ("אור החיים" על בראשית ל"ד, ל"א). בלשון זמננו יש ביטוי לזה. צריכים אנו להטיל על הגויים סביבנו "מאזן אימה", כשהם יורים עלינו קסאמים עליהם לדעת שננקום. על האומות להבין כי אנו נגיב בחומרה ובזה יחדלו, אבל מידת ההתרפסות, כניעה והשלמה עם ההתגרות שלהם, רק תביא עלינו חלילה התקפות נוספות.

הרב "אור החיים" ביטא בדבריו שעלינו לפעול שלא יבואו האומות לעשוק את בנותינו בעתיד. אבל המלבי"ם מוסיף נימוק. "אם נחריש (כלומר אם נשתוק) יעשו בנו כרצונם. וצריך להראות להם כי יש לאל ידינו להנקם מן הנוגע בנו לרע" (בראשית ל"ד, ל"א). כלומר יש להגיב בתוקף על כל נזק, אפילו נזק ברכוש ולא רק במי שנוגע בבנותינו.

אמנם מה לענות לחששותיו של יעקב שעלולה תגובה נזעמת כזו להביא על כולנו אסון, ויבואו האומות לחסל אותנו? עונה על כך ר' יצחק אברבנאל: "על קלון הזה היו מחוייבים למסור עצמם בסכנה. כי המות בכבוד טובה מחיי החרפה והבוז. וכבר הסכים הקב"ה שעשו [כראוי] כי היה חיתת אלהים בכל הערים אשר סביבותיהם, ולא רדפו אחרי בני יעקב". זאת אומרת המקרא בעצמו מסכם את הענין שהקב"ה התערב בבעיה והפיל מורא בלב שונאי ישראל: 'ויהי חיתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב'. (בראשית לה, ה). כלומר שני הצעירים הללו, שמעון ולוי, הם שצדקו והקב"ה נתן אישור לכך. "ולא היה נודד כנף ופוצה פה ומצפצף" (ישעיה י', י"ד), אף גוי לא הוציא לזות שפתיים על מעשיהם של שמעון ולוי. כי למעשה גם הגויים עצמם היו נוהגים כך למי שעושה אחת מבנותיהם, וכך הוא רגש טבעי אצל כל אדם בעל כבוד עצמי.

ולמה הרגו שמעון ולוי את כל בני העיר? הרמב"ם (הלכות מלכים, סוף פרק ט') ורמב"ן (על התורה) וכן המהר"ל (בראשית ל"ד, י"ג) וכן "תורה תמימה" ענו על כך.

אמנם צריכים אנו לענות על שאלה אחרת. בסוף חייו של יעקב הוא קלל את מידת הכעס של שמעון ולוי: "ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה" (בראשית מ"ט, ז'), כלומר: הרי הוא שולל את מעשיהם? אבל כשנדייק נראה שלא כן הדבר. הוא קלל רק את מידת הכעס שלהם ולא את המעשה עצמו (כך העירו חז"ל במדרש בראשית רבה, פרשה צ"ט). וכן הוא מפורש בפרקי דר' אליעזר (פרק ל"ח) כי קלל את רוגזם. נוסף על כך, יפה פירש החזקוני (על פרשת ויחי) שאין כאן קללה אלא ברכה. כיון שיש להם תכונה של רגזנות, אמר יעקב יהי רצון שלא יתרגלו לעשות כך כדי שלא יארע להם מכשול באחת הפעמים. הרב מנחם כשר (בספרו האנציקלופדי "תורה שלמה", בראשית מ"ט פסקא פ"ח) מביא כי סיבת "ארור אפם" הוא במה שלא נמלכו להתייעץ עם אביהם הזקן. וכן הוא במדרש לקח טוב (בראשית מ"ט). אמנם מה תועיל ההתייעצות איתו, הרי הוא התנגד למעשי אלימות? אבל אפשר כי אם היה שומע לפני ההרג מה שענו לו אחר כך (לפי פירושי "אור החיים", המלבים והר"י אברבנאל) גם הוא היה מסכים מראש. אבל עצם הדבר שלא ביררו הדבר בדיבור ישיר איתו לפני המעשה, על זה מתח הביקורת בסוף חייו.

ומה שנוגע לעניינינו היום היא הממשלה הנוכחית לקויה בסמיות עיניים. במקום להפגין נחישות, מה שהיה עוצר את הטרור הערבי, הם נוהגים בכניעה ובהתרפסות. כי חז"ל לימדו "איזהו חכם? הרואה את הנולד" (תמיד לב). יוסף הצדיק היה "נבון וחכם" (בראשית מ"א, ל"ט) במה שכבר מעכשיו הוא מתכוון למצב שיהיה בעוד שבע שנים, אבל הבלתי חכמים חושבים רק על "היום".

אבל שמעון ולוי הצטיינו בכך שלמרות גילם הרי חכמים וראו את הנולד.